

Os sete cabritos

Proposta didáctica

Eva García Sexto

M. Teresa Neira González

Edita: Xunta de Galicia
Consellería de Educación e Ordenación Universitaria
Secretaría Xeral de Política Lingüística

Autoras: Eva García Sexto
M. Teresa Neira González

Os sete cabritos é un dos tres contos en formato audiovisual que a Secretaría Xeral de Política Lingüística edita para os centros educativos galegos que imparten o segundo ciclo de educación infantil. Cada un destes contos vai acompañado da súa proposta didáctica para que se lle poida sacar o maior partido posible, sobre todo de cara á aprendizaxe da lingua galega.

O Decreto polo que se establece o currículo da educación infantil e mais o Decreto para o plurilingüismo no ensino non-universitario recollen a necesidade de que todo o alumnado —independentemente de cal sexa o seu primeiro idioma, o que aprendeu na casa— adquiera o coñecemento da lingua galega propio da etapa educativa ao finalizar o segundo ciclo da educación infantil. Iso esixe, evidentemente, conversar, escoitar, ler... en galego.

Para os nenos e nenas galegofalantes, oír voces diferentes ás dos familiares ou do persoal docente que habitualmente o rodean, voces que empreguen un galego de calidade e un rexistro diferente ao coloquial en que se relacionan, supón a ampliación da súa experiencia lingüística, o que, sen dúbida, redundará na mellora da competencia.

Para o alumnado castelanfalante, este material audiovisual presenta un modelo de galego moi coidado e contribúe a crear os espazos de uso da segunda lingua na aula que son imprescindibles para alcanzar o dominio esixido no currículo. Ao tratarse, ademais, de películas de gran calidade narrativa e estética —característica que acotío define o traballo de OQO editora, que o produciu— esperamos facilitar que a relación deste alumnado co galego sexa positiva dende o punto de vista afectivo.

As propostas didácticas asociadas ás tres curtas de animación inciden nas competencias activas —falar e escribir— e permiten completar así as aprendizaxes lingüísticas que deben facer os nenos e nenas de educación infantil.

Esperamos que o cariño e o coidado que se puxo dende a Consellería de Educación e Ordenación Universitaria, e en particular dende a Secretaría Xeral de Política Lingüística, na creación destes materiais teña a súa recompensa no uso que as mestras e mestres de educación infantil fagan deles. Que estes audiovisuais e as propostas de traballo que os acompañan cheguen ás aulas e, polo tanto, aos seus destinatarios últimos, os nenos e nenas de 3 a 6 anos, será unha gran satisfacción para todos os implicados neste proxecto. Por iso quero rematar estas liñas animando o profesorado a usalos e mais agradecendo o interese que poñan en facelo.

Anxo M. Lorenzo Suárez
Secretario xeral de Política Lingüística

ÍNDICE

I	Introdución	5
1	Consideracións didácticas que se tiveron en conta na elaboración desta proposta	5
2	Consideracións didácticas para poñer en práctica as actividades na aula	6
3	Contribución á adquisición das competencias básicas	6
II	Reflexión e análise sobre algunhas das propiedades relevantes dos textos literarios narrativos	8
III	Metodoloxía de proxectos	12
IV	Análise cinematográfica dun filme	19
V	Análise cinematográfica d' <i>Os sete cabritos</i>	20
VI	Secuencia didáctica específica para <i>Os sete cabritos</i>	21
VII	Bibliografía	29
1	Bibliografía citada	29
2	Para documentarse sobre o ensino-aprendizaxe da lingua escrita dende un enfoque construtivista	29
3	Para documentarse sobre a expresión oral	30

I INTRODUCCIÓN

A proposta didáctica que se presenta a continuación ten como punto de partida o acto de vermos unha animación nunha situación comunicativa. Poñerá en xogo os contidos das diferentes áreas recollidas no Decreto 330/2009, do 4 de xuño, polo que se establece o currículo da educación infantil na Comunidade Autónoma de Galicia, pero o seu maior peso recaerá na área de Linguaxes: comunicación e representación. En todo caso, propónse e deféndese un enfoque global e significativo das situacións de ensinanza e aprendizaxe.

A escola infantil é un espazo privilexiado para a comunicación e a interacción. As nenas e os nenos, a través da participación en diferentes situacións e do uso de recursos orais e escritos, poden desenvolver a linguaxe e potenciar a competencia comunicativa. Xustifícase así esta proposta na procura de contribuír a acadar os obxectivos establecidos e no convencemento de que a apropiación da linguaxe, nas súas formas oral e escrita, dependerá da amplitude, variedade e calidade das experiencias comunicativas que as criaturas teñan. O feito de expoñer os nenos e nenas con frecuencia a audicións de calidade e que respondan aos seus intereses facilitará a adquisición e uso da lingua.

1 Consideracións didácticas que se tiveron en conta na elaboración desta proposta

Ler e ver contos son consideradas accións didácticas cheas de sentido. Os contos, relatos e lendas son fontes valiosas para que as criaturas fagan inferencias simples sobre características dos personaxes, sobre os seus sentimentos e actitudes e mais acerca da trama en si mesma. A partir do conto *Os sete cabritos* elaborouse unha proposta didáctica que procura:

- deseñar tarefas ás que o alumnado poida acceder dende diversos puntos de partida e compartir coas nenas e nenos o obxectivo de cada tarefa;
- propiciar a lectura de libros, as dramatizacións, as rememoracións, as narracións... coa finalidade de enriquecer a comprensión e a produción lingüística mediante a linguaxe oral;
- desenvolver de maneira significativa os procesos que interveñen tanto no acto de ler coma no de escribir, poñendo as nenas e os nenos en situacións de uso social da lectura e da escritura;
- planificar actividades que supoñan para o alumnado pequenos retos que actúen como estímulos para avanzar;
- promover o diálogo e o intercambio de opinións sobre calquera tema que se estea investigando na aula;
- recoller actividades que lle ofrezan ao alumnado oportunidades para elaborar os seus propios textos con diferentes propósitos e con diferentes recursos: escritura convencional ou non convencional, debuxos, ditado a unha persoa escritora competente para que esta transcriba...
- desenvolver actitudes positivas cara á propia lingua;
- reservarlle un espazo especial á tecnoloxía, recoñecendo a súa funcionalidade e o papel que hoxe en día ten na nosa vida.

2 Consideracións didácticas para poñer en práctica as actividades na aula

Á hora de levar adiante esta proposta na aula, convén ter en conta as seguintes consideracións didácticas:

- O modelo de lingua que se ofrezca debe ser rico e correcto, xa que a competencia lingüística da nena ou neno depende da calidade e da variedade da lingua que escoita ao seu arredor.
- A mestra ou mestre tratará de formular cuestións abertas, pois así, ademais de estimular a linguaxe infantil, contribúe eficazmente a ensinarlle ao alumnado a facerse preguntas pertinentes e a buscar respostas axeitadas.
- Cómpre crear un clima de aceptación, de seguridade afectiva e de respecto mutuo, de xeito que os nenos e nenas entendan que equivocarse non é outra cousa que un paso máis no proceso de aprendizaxe; un clima de confianza e de afecto que axude os nenos e nenas a experimentar o pracer e a necesidade de comunicarse, a sentirse retados e, ao tempo, con confianza para pediren axuda.
- Para ofrecer unha intervención que conecte co saber, co saber facer e co saber estar de cada criatura, é necesario partir dos esquemas de coñecemento do alumnado en relación coa lectura e coa escritura e do significado que lle atribúen.

Os obxectivos de referencia para a elaboración da proposta didáctica foron os recollidos no Decreto 330/2009, do 4 de xuño, polo que se establece o currículo da educación infantil na Comunidade Autónoma de Galicia.

3 Contribución á adquisición das competencias básicas

A contribución ás diferentes competencias dende a educación infantil virá condicionada pola metodoloxía empregada. O modelo de ensinanza-aprendizaxe utilizado debe permitir mobilizar diferentes recursos cognitivos. Isto queda reflectido na proposta de actividades.

O paradigma educacional referente debe ser o de “aprender a aprender” e o de “aprender facendo”. Cómpre favorecer unha aprendizaxe significativa que se transfira a situacións da vida real e que implique a resolución de problemas na práctica. En coherencia con estas premisas, cando se elaborou a secuencia didáctica para a animación *Os sete cabritos*, propuxéronse tarefas e retos que incitasen as alumnas e os alumnos a mobilizar os seus coñecementos e habilidades. As tarefas presentadas perseguen aprendizaxes significativas que parten das súas experiencias e coñecementos previos e mais dos intereses das nenas e dos nenos, motivados pola animación que viron.

Desenvolvendo estas propostas contribúese en especial á adquisición das seguintes competencias básicas:

Competencia lingüística

Das oito competencias básicas, a lingüística é, sen dúbida, a que máis se traballa con esta proposta didáctica. Promóvese a adquisición desta competencia no momento en que se fomenta a participación en conversas, debates..., sempre que se respecte a diversidade de respostas. Por iso, coas actividades que se presentan a continuación, ofrécese un espazo e un tempo en que se anima a ler, a escribir e a conversar.

Máis en concreto, contribuímos á adquisición da competencia lingüística ao organizar un tempo para que as nenas e nenos:

- expresen os pensamentos, vivencias, coñecementos...,
- escoiten para despois contrastar ideas e opinións,
- participen en diálogos coas compañeiras e compañeiros,
- respecten quendas de palabra,
- lean para gozar coa lectura,
- lean para recoller información,
- recollan por escrito a información obtida.

Tratamento da información e competencia dixital

Propóñense varias actividades en que é preciso empregar recursos tecnolóxicos para recoller información, así como o uso de internet. O alumnado iníciase no tratamento da información localizando datos precisos e recollendo o fundamental dun texto expositivo. Así, na proposta de actividades precísase:

- buscar, seleccionar, recoller, contrastar e procesar a información;
- usar as TIC como fontes de información;
- facer uso da tecnoloxía para realizar as diferentes actividades.

Competencia cultural e artística

A presentación da animación contribúe á adquisición desta competencia, pois racha cunha estética que ata agora era a única que tiña cabida nas aulas de educación infantil e achéganos a unha mirada máis próxima á arte contemporánea. As aulas de infantil deben estar abertas ás diferentes manifestacións culturais e artísticas.

Mediante esta proposta didáctica dáselle oportunidade ao alumnado de:

- observar, imaxinar, representar;
- crear e expresarse a través das producións plásticas;
- valorar e respectar as diferentes manifestacións culturais.

Competencia en autonomía e iniciativa persoal

A contribución a esta competencia verase satisfeita no momento en que se permita imaxinar, emprender accións, desenvolver proxectos individuais ou colectivos con creatividade, confianza e responsabilidade.

Dentro da proposta de actividades debe reservarse un tempo para que os nenos e nenas:

- realicen eleccións;
- tomen decisións;
- emprendan accións.

Outras competencias

Coa selección de actividades presentada contribúese, así mesmo, á adquisición da competencia matemática, da competencia no coñecemento e na interacción co mundo físico, da competencia social e cidadá e da competencia para aprender a aprender.

Competencia matemática

Para contribuír á adquisición desta competencia tívose presente a necesidade de facer uso dos elementos e razoamentos matemáticos para enfrontarse a situacións cotiás e reais. Así, vai ser necesario empregar os elementos e razoamentos matemáticos para recoller información ou plasmar o aprendido.

Competencia no coñecemento e na interacción co mundo físico

Moitas das actividades propostas favorecen o pensamento científico das nenas e dos nenos, pois potencian habilidades de pensamento e de investigación, con actividades que esixen formular hipóteses, recoñecer evidencias, observar, formular interrogantes, descubrir alternativas, verificar, predicir, xerar novas ideas e solucións.

Competencia social e cidadá

Traballar as habilidades sociais que permiten mediar nos conflitos da convivencia axuda a resolvelos con actitude construtiva e a tomar decisións con autonomía.

Competencia para aprender a aprender

Trabállase incidindo na potenciación da comprensión e da expresión lingüística, da memoria, da motivación, da observación, dos rexistros das aprendizaxes, do traballo cooperativo e por proxectos, da resolución de problemas, posibilitando a planificación e organización da tarefa que se vai realizar, a selección e o tratamento da información. Nesta proposta, en concreto, contribuímos á competencia para aprender a aprender:

- descubriendo novos coñecementos a partir do coñecido;
- recoñecendo que, para saber algo, debemos buscar nas fontes axeitadas, recoller a información e ordenala.

II REFLEXIÓN E ANÁLISE SOBRE ALGUNHAS DAS PROPIEDADES RELEVANTES DOS TEXTOS LITERARIOS NARRATIVOS

O audiovisual co que imos traballar, *Os sete cabritos*, é un texto narrativo baseado no conto tradicional do mesmo nome. O primeiro paso antes de desenvolver unha proposta didáctica sobre calquera texto (literario, prescritivo, informativo ou expositivo) é coñecer e ter sempre presentes as propiedades máis relevantes dese texto. Detállanse a continuación as fundamentais dos textos literarios narrativos e unha breve relación de actividades tipo que nos servirá para acadar un maior coñecemento destas propiedades en calquera texto desta clase.

Función

Provocar gozo, emocións e sentimentos; entreter e transmitir valores culturais, éticos e morais.

O noso alumnado le a través das nosas palabras (na idade das nenas e nenos de educación infantil o máis habitual é que aínda non sexan lectores convencionais e autónomos). Se o obxectivo das persoas docentes é conseguir crear un hábito consolidado de gusto pola lectura, unha práctica non aconsellada é a de realizar preguntas de comprensión posteriores á escoita do conto co único fin de comprobar se os oíntes estiveron atentos ou recordan os detalles que a persoa que pregunta espera. É fundamental respectar a liberdade da persoa que le (aínda que sexa a través da persoa docente) para recrearse coa lectura.

Os textos literarios poden ter soportes variados, como o audiovisual (vídeos, CD) e o escrito (libros). Ás veces, incluso é factible traballar cunha mesma narración literaria en distintos soportes, o que aumenta as posibilidades didácticas que por si teñen estes textos.

É fundamental a lectura de bos textos literarios nas aulas porque a través deles as nenas e nenos poden:

- transgredir,
- escoitar,
- crear mundo interior,
- buscarse en si mesmos,
- crear, relacionarse coa arte,
- descubrir as claves da vida,
- poboar o imaxinario (imaxinario frecuentemente desasistido dos seus compoñentes emocionais e afectivos pola influencia dos medios de comunicación).

Actividades tipo para traballar esta propiedade:

Ler bos textos literarios de xeito habitual, distinguindo entre ler o texto e ver as ilustracións. Será conveniente buscar momentos en que estas dúas actividades (ler e mirar as ilustracións) non sexan simultáneas. En cambio, deberemos evitar facer preguntas de comprensión ao rematar.

Estrutura

A estrutura básica do texto narrativo é inicio, nó e desenlace. Algúns estudosos como Adam propoñen outras fórmulas ou secuencias un pouco máis complexas: situación inicial estable + complicación + reacción + novo elemento perturbador + situación final + avaliación.

É importante reflexionar sobre esta propiedade para recoñecer e producir textos de calidade. O paso seguinte a ser un bo lector, e unha consecuencia directa, é ser un bo escritor. Cando falamos de producir textos, a premisa que consideramos é que calquera persoa, de calquera idade, pode ser produtor de textos aínda que non sexan escrituras convencionais e precisen ser transcritas.

Actividades tipo para traballar esta propiedade:

- Inventar distintos finais para un mesmo conto.
- Reflexionar sobre como lle afectaría ao nó e/ou ao desenlace cambiar elementos ou personaxes do inicio.
- Localizar en textos coñecidos os elementos da secuencia de Adam.

- Inventar e escribir textos narrativos seguindo a proposta de Adam (pode ser individual, en pequeno grupo, en gran grupo, escribindo con escrituras non convencionais e transcribindo, escribindo a persoa adulta etc.).

Personaxes

É unha característica propia e relevante dos textos narrativos literarios.

Actividades tipo para traballar esta propiedade:

- Elaborar tarxetas cos nomes dos personaxes para abrir un ficheiro de personaxes de contos. Empregar estas tarxetas para comparar os nomes: cales son máis longos, cales comezan pola mesma letra etc.
- Facer un álbum de personaxes de contos.
- Despois da lectura de contos, buscar as tarxetas dos personaxes e asignarllos á narración correspondente.
- Comparar no álbum que personaxes (lobo, bruxa...) se repiten nos contos.

Autor

É fundamental coñecer a figura da autora ou autor, así como a persoa ilustradora. Non só contribuímos a aumentar a bagaxe cultural das nenas e nenos, senón que os imos introducindo nas preferencias e gustos literarios. Un dos criterios empregados habitualmente para a elección dun texto é a persoa escritora.

Actividades tipo para traballar esta propiedade:

- Sempre que se lea un conto, mencionar a persoa autora e a ilustradora.
- Elaborar unha listaxe cos contos favoritos do alumnado e os seus autores e ilustradores.
- Buscar información sobre os títulos publicados por un autor ou autora que nos guste.
- Intentar identificar os sinais propios do estilo dos autores e ilustradores favoritos.

Relación título-contido

O título ten dúas funcións: por un lado, anticipar información sobre o texto e, por outro, despertar o interese da posible lectora ou lector.

Actividades tipo para traballar esta propiedade:

- Propoñer títulos diferentes para os contos que lemos buscando que sexan coherentes co texto.
- Cambiar unha palabra do título e reflexionar sobre como lle afectaría á historia. Ex. en vez de *Os sete cabritos*, *Os sete lobiños*. Quen sería o malo do conto, que lles pasaría aos sete lobiños cando marchase a súa mamá etc.
- Realizar unha comparación da extensión dos títulos que lemos habitualmente.
- Poñerlles título aos textos que o alumnado escriba.

Relación co real

Nas narracións literarias, a relación co real adoita ser moi baixa. A autora ou autor pode deixar voar a súa imaxinación e escribir libremente o que a súa fantasía lle suxira sen necesidade de contrastar os datos que conforman a historia (o que non quere dicir que ás veces non o faga).

É moi importante facerlles comprender ás nenas e nenos que a información que se transmite nos contos non ten por que ser real nin estar contrastada. Daquela, non é oportuno empregar os contos como textos informativos ou expositivos porque non o son.

Actividades tipo para traballar esta propiedade:

Escribir os seus propios textos literarios. A persoa docente aceptará todas as propostas do alumnado e animará a que recorra a elementos fantasiosos e creativos. A calidade do texto valorarase en función das propiedades que enumeramos anteriormente e da súa orixinalidade.

Relación imaxe-texto

Esta propiedade está estreitamente vinculada coa anterior. Nos contos, dado que a relación co real é pequena, a ilustración pode dar resposta á imaxinación da persoa ilustradora e admitir todo tipo de técnicas. Unha boa ilustración caracterízase por achegar información que non aparece no texto, enriquecendo a historia.

Actividades tipo para traballar esta propiedade:

- Manexar distintos tipos de textos (expositivo, prescristivo, informativo etc.) contrastando cando hai ilustración e cando non.
- Buscar nos textos empregados habitualmente na aula se consta o nome da persoa ilustradora, recoñecendo aqueles nos que nunca figura.
- Reflexionar sobre como esta propiedade está estreitamente vinculada coa relación co real. Cando esta é alta, as imaxes que acompañan o texto son, basicamente, fotografías; cando esta é baixa, o tipo de imaxe empregada queda a criterio da persoa ilustradora (pintura, debuxo, colaxe etc.).

Léxico

Os textos literarios adoitan ser abundantes en adxectivos e contar con substantivos, adverbios e verbos variados. Canto máis variado sexa o léxico, máis enriquecerá o texto.

A frecuencia de uso dunha palabra é o que fai que a incorporemos ao noso vocabulario. É por iso polo que aconsellamos non cambiar o léxico empregado pola autora ou autor por outro que consideremos máis sinxelo ou próximo. O único que conseguimos con esa práctica é empobrecer o texto e obstaculizar que as nenas e nenos se apropien de palabras que só aparecerán nun bo texto literario.

Actividades tipo para traballar esta propiedade:

- Escoller os textos que imos ler na aula empregando este criterio.
- Localizar as palabras cuxo significado non deducen os rapaces polo contexto.
- Elaborar unha relación de adxectivos que aparecen habitualmente nos contos que se len na aula para definir os personaxes.
- Recoller as palabras que aparecen nos textos que lemos que nos gusten especialmente por algunha razón: polo que significan, pola súa sonoridade, polas poucas veces que as escoitamos...

III METODOLOXÍA DE PROXECTOS

O contido de calquera texto literario pode ser o xerador ou o motivo polo que se acorda iniciar o desenvolvemento dun proxecto e, como consecuencia, o traballo co texto expositivo. A partir dos tres contos que integran a colección de audiovisuais que a Secretaría Xeral de Política Lingüística publica para os centros de educación infantil, poderían xurdir proxectos sobre o lobo (*Os sete cabritos*), sobre o medo (*Fiz, o coleccionista de medos*), sobre os alimentos, sobre as xoias... (*A pota que trota*).

A incorporación das competencias básicas ao currículo esixe que o paradigma educacional referente sexa o de “aprender a aprender” e o de “aprender facendo”. Para iso precísase unha aprendizaxe significativa que se transfira a situacións da vida real e que implique a resolución de problemas na práctica. Sen dúbida, a metodoloxía de proxectos de aula configúrase como unha boa resposta a estas necesidades.

Débese entender un proxecto de aula como un plan de acción e de realización que un grupo de nenos e nenas e a persoa docente se propoñen a si mesmos, cunha clara intencionalidade de conseguir un resultado.

Esta metodoloxía supón un cambio no papel da persoa docente e no papel do alumnado. A persoa docente asume o rol de canalizador de propostas, organizador de intereses, enriquecedor de puntos de vista (facendo preguntas intelixentes e oportunas), previsor de recursos e avaliador da propia actividade e dos novos coñecementos.

O papel do alumnado será o de axente activo. Así, formulará hipóteses sobre o mundo que o rodea, comprobará a súa veracidade en contacto con outros individuos e establecerá conclusións. Convértese, deste xeito, en protagonista da súa aprendizaxe.

No desenvolvemento dun proxecto será preciso suscitar, argumentar, negociar e resolver cuestións tales como que se quere facer, para que o imos facer, que necesitamos, onde atopar a información que precisamos, como avaliar o proxecto, os pasos dados e os resultados obtidos.

Todos estes aspectos, dalgún xeito, establecen as fases dun proxecto:

- Elección do tema de estudo.
- Reflexión sobre que sabemos e que queremos saber.
- Comunicación das ideas previas e contraste entre elas.
- Busca de fontes de información.
- Organización do traballo.
- Fixación de obxectivos.
- Primeira distribución do tempo.
- Organización do espazo e dos recursos.
- Organización das actividades.
- Establecemento de pautas de colaboración coas familias e co contorno.
- Realización das actividades.
- Elaboración dun *dossier*.
- Avaliación do realizado.

A pesar de ter unhas fases claras de desenvolvemento, cabe puntualizar que a planificación do proxecto é aberta, que non se pode pechar ata que remata a súa posta en práctica. O proceso sempre será diferente nunha aula ou grupo de alumnado e noutro.

Algúns aspectos clave para ter en conta:

- Esta metodoloxía sustenta unha concepción do neno e da nena como un ser que pensa, que é crítico, reflexivo, que ten capacidade para formular hipóteses... Realizando proxectos ofréceselle espazo e tempo para expoñer os seus coñecementos e contrastalos cos iguais.
- Deféndese unha concepción da educación que non busca soamente que o alumnado adquira mecanicamente uns contidos, senón que organice o pensamento, que relacione; é dicir, unha concepción do ensino que busca aprenderlle a pensar. Trátase de que o alumnado vaia creando procedementos precisos que lle permitan aprender de forma autónoma.
- Nos proxectos de traballo ten especial peso a lingua escrita. Os proxectos teñen sentido nunha concepción da alfabetización en que o traballo non radica só en recoñecer os signos gráficos, senón que o esencial é a funcionalidade dos textos lidos. Con esta práctica realízase un uso funcional e significativo da lectura e da escritura na aula, ponse o alumnado en situacións de uso social da lectura e da escritura.
- Apóstase pola interacción entre o alumnado como unha ferramenta de aprendizaxe, deféndese a aprendizaxe colaborativa e cooperativa. Facendo proxectos avánzase no coñecemento coa achega de todos e todas.
- Non debe existir unha preocupación por “atender” todos os contidos en cada proxecto, senón que o interese debe focalizarse en desenvolver as capacidades necesarias para provocar aprendizaxes autónomas. Polo tanto, débese procurar unha interrelación entre áreas que sexa natural e non buscar unha conexión forzada entre elas.

Para concluír, cómpre apuntar que os proxectos son máis ca unha metodoloxía didáctica, pois supoñen unha concepción global da educación. Esta concepción baséase en escoitar o suxeito, en fomentar o desexo de aprender e no traballo colaborativo entre os diferentes axentes educativos. Anima a usar múltiples linguaxes (oral, corporal, escrita, plástica, matemática...), ao tempo que pon en xogo diferentes capacidades e habilidades, como conversar, argumentar, alcanzar consensos, sintetizar, elixir, optar, planificar, seleccionar, comprender etc.

A continuación, relátase moi brevemente como se desenvolveu un proxecto sobre lobos nunha aula que escolarizaba 25 nenas e nenos de 3 anos. A exposición segue o guión proposto nun parágrafo anterior sobre as fases dun proxecto.

1.º Elección do tema de estudo

O tema elixido foi “Lobos” co obxectivo de desmitificar a imaxe que tiñan as nenas e nenos deste mamífero influídos polos textos literarios que se leran na aula e que o presentaban como un animal maligno e perigoso.

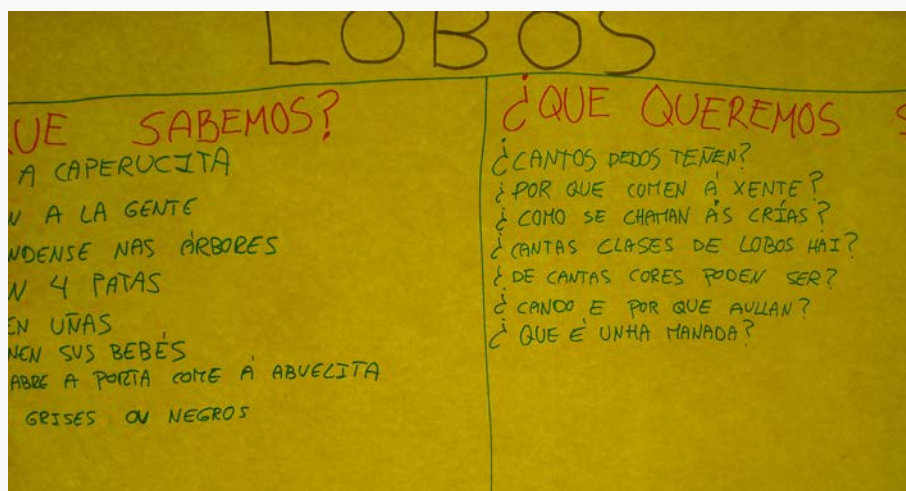

2.º Reflexión sobre que sabemos e que queremos saber

É o momento da comunicación das ideas previas e do contraste entre elas.

Esta fase pode realizarse de dous xeitos: a través dunha conversa ou a través dun debuxo. As ideas previas que se reflictan por un ou outro procedemento e os interrogantes que xurdan serán o punto de inicio que orientará a procura de información.

3.º Busca de fontes de información

O obxectivo é que as nenas e nenos identifiquen o que é válido como fonte de información e o que non. Os textos expositivos si teñen validez (*dossiers*, enciclopedias, libros especializados) porque a súa función é transmitir coñecemento. Os textos literarios non serven porque a súa función é transmitir pracer, emocións, sentimentos...

Outras fontes de información válidas poden ser a conferencia ou charla dunha persoa experta no tema, páxinas web de internet, unha exposición documental etc.

4.º Organización do traballo

Elaboramos e enviámoslles unha nota ás familias pedindo a súa colaboración. Queremos que acheguen material e todo aquilo que nos poida servir para obter información e aprender sobre o lobo. Se as familias non achegan o preciso, a persoa docente é a que se encarga da busca de recursos.

5.º Fixación de obxectivos

O obxectivo principal é iniciar o alumnado na metodoloxía de proxectos, ensinarlle a aprender a aprender e preparalo para esa mesma competencia.

Outros obxectivos que se traballaron foron:

- Coñecer léxico específico relacionado con este animal: lobeto, lobiño, dixitígrado, depredador...
- Avanzar no coñecemento dalgunha das propiedades dos textos expositivos (función, modo de lectura, relación imaxe-texto etc.).
- Coñecer a morfoloxía deste animal.
- Coñecer como é o hábitat onde vive.

- Aprender dos seus costumes e peculiaridades (se viven en mandas, quen é o macho alfa, que significa a posición da cola etc.).
- Desmitificar a figura do lobo como animal maligno e devorador.
- Concienciarse do que significa o perigo de extinción e coñecer os ataques que sofre este animal por parte do home.

6.º Primeira distribución do tempo

A temporización prevista para o desenvolvemento do proxecto era de 1 mes. Finalmente durou 6 semanas.

7.º Organización do espazo e dos recursos

En cada proxecto que se realiza, a aula reorganízase e adáptase ás necesidades e propostas que van xurdindo. Mesmo se cambia a disposición do mobiliario e a distribución do espazo, se é preciso. O tema que destaca na exposición dos taboleiros da aula é o do proxecto. Na biblioteca da clase créase un recuncho para expoñer os textos que se recompilan.

8.º Organización das actividades

Algunhas das actividades que se desenvolveron foron as seguintes:

- Lectura repetida e en varias sesións dos textos expositivos de que dispoñiamos.
- Observación detallada das fotografías que temos de lobos.

- A partir dunha imaxe elixida entre as que observamos, debuxo dun lobo para representar a súa morfoloxía (catro patas, cola, corpo cuberto de pelo, pelos sensores no fociño, orellas aguzadas etc.).

- Reflexión sobre a pegada do lobo en comparación coa humana e representación a través dun debuxo.

- Composición da palabra LOBO con letras móbiles.

- Busca nos libros da biblioteca de imaxes de hábitats onde poida vivir o lobo.

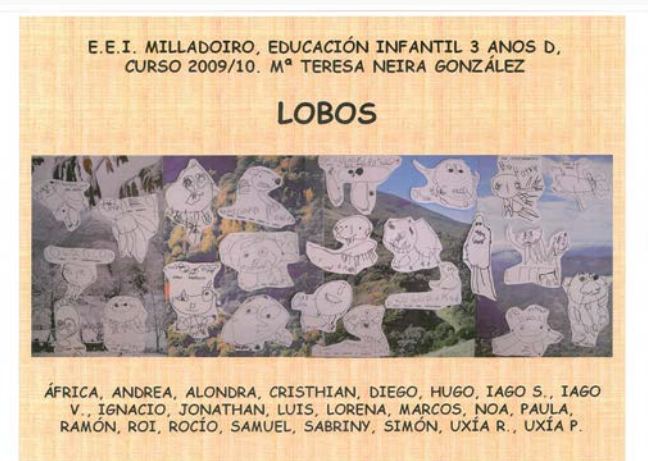
- Elaboración dun texto colectivo que recolle o que queremos transmitir de todo o que aprendemos.

- Escrituras individuais dese texto para elaborar o dossier.

- Elaboración dun dossier que recolle a información elaborada e algunhas das actividades realizadas.

9.º Establecemento de pautas de colaboración coas familias e co contorno

É fundamental transmitirle ao alumnado a idea de que a familia tamén pode implicarse e participar no desenvolvemento dun proxecto. O primeiro achegamento parte da solicitude de todo o material documental de que poidan dispoñer.

10.º Realización das actividades

Unha vez establecidos os aspectos anteriores, realízanse as actividades propostas na primeira planificación e tamén aquelas que non aparecían e que xorden a medida que avanzamos no desenvolvemento do proxecto.

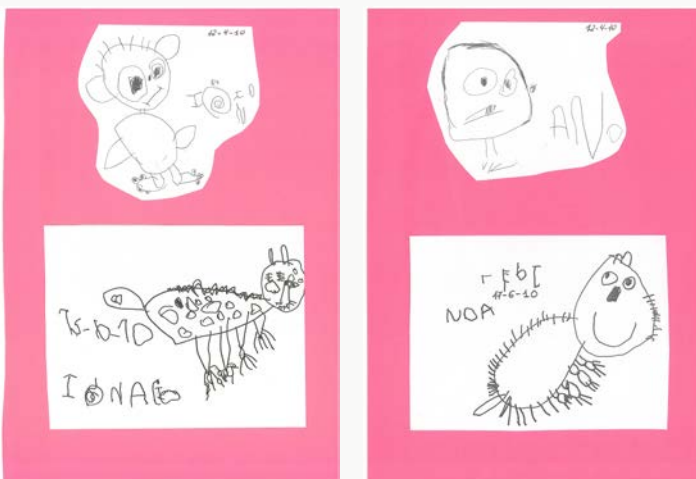
11.º Elaboración dun *dossier*

A culminación do proxecto é a elaboración dun *dossier* que recolle de forma organizada o traballo e as actividades realizadas e ao que se lla dá uso social. Ese *dossier* pode ser en soporte papel, dixital, unha exposición, unha conferencia etc.

12.º Avaliación do realizado

A persoa docente valorará tanto a aprendizaxe realizada polo alumnado coma a organización do proxecto e as súas fases, os obxectivos acadados e os contidos traballados co fin de facer unha reflexión e propostas de mellora.

IV ANÁLISE CINEMATOGRAFICA DUN FILME

Consideramos importante inculcar no alumnado un espírito crítico ante calquera material audiovisual. Para iso é fundamental orientalo e guialo na observación daqueles aspectos referidos á narración dramática, ao contido e á forma–representación, todos eles fundamentais para ir construíndo criterios de valoración.

Baseándonos na obra de Ana Graviz e Jorge Pozo *Niños, medios de comunicación y su conocimiento*, realizamos unha breve análise sobre os aspectos máis relevantes en que fixarse ante a proxección dunha curta ou filme.

Referidos á narración dramática:

INTRODUCCIÓN: intenta inducir no público curiosidade sobre o que pode acontecer e, dun xeito rápido, introduce o conflito principal.

PRESENTACIÓN: dos personaxes, dos seus trazos definatorios, relacións e conflitos.

AFONDAMENTO: búscase que o público se involucre emocionalmente e se implique no relato.

CULMINACIÓN: o clima de suspense chega ao máximo, punto álxido do enfrontamento.

DESENLACE: resolución do conflito, no que hai un gañador.

EPÍLOGO: o público comparte co personaxe principal os seus sentimentos (de alegría, pena, xúbilo, tristura etc.).

No caso de que a comprensión dramática resulte moi difícil, pode ser unha estratexia válida aplicar este modelo dende o final e percorrelo en sentido contrario a como se presenta.

Referidos ao contido:

Observemos que expectativas xera o título, cal é o argumento, de que trata, que ambiente se describe, a que grupo social se refire, en que época ou momento se desenvolve a acción, que roles aparecen representados, se percibimos algún prexuízo, se se fai uso da violencia, de que tipo...

Referidos á forma–representación:

Cómpre que nos fixemos nos seguintes aspectos:

- cal é o xénero (infantil, aventuras, ficción etc.),
- de que xeito se desenvolve a acción,
- que aparencia teñen os personaxes,
- como son a escenografía e os accesorios empregados,
- que tipo de imaxes e planos son máis frecuentes,
- que cortes se empregaron para unir as partes,
- como son o son e a música (de ambiente, realista, de fondo, utilizada como texto narrativo etc.),
- cales son os antecedentes do director,
- cales foron as circunstancias en que se realizou a película, historia, críticas etc.

V ANÁLISE CINEMATOGRÁFICA D'OS SETE CABRITOS

O audiovisual que imos analizar a continuación é unha curta de animación baseada nun conto clásico. Esta análise pretende ser un apoio para a persoa docente co fin de orientala para cando vexa a película co seu alumnado.

Suxerimos vela tres veces, en sesións diferentes: unha completa con imaxes e son, unha segunda sen son e unha terceira sen imaxes. O obxectivo desta tripla visualización é guiar a atención cara a distintos aspectos de interese. Cando se ve sen son, o peso da observación recae nas imaxes e na mensaxe que estas transmiten; cando só se escoita o texto, as palabras e a música son as que cobran relevancia.

Os aspectos en que imos incidir referidos á narración dramática son:

INTRODUCCIÓN. O que destaca é o río e a casa dos cabritos, espazo onde se desenvolverá a acción.

PRESENTACIÓN. No seguinte plano preséntanse os personaxes. A nai dándolle de comer aos seus fillos e, fóra da casa, o lobo axexando.

AFONDAMENTO. Inténtase implicar o público emotivamente ofrecendo a imaxe da nai protectora que lles dá de comer aos seus fillos. O ambiente preséntase tranquilo, pero aparece a primeira complicación: a nai ten que saír e deixar os seus fillos sós.

O lobo axexa e intenta enganar os cabritos, sabedor da súa vulnerabilidade.

CULMINACIÓN. O lobo consegue vencer os obstáculos cos que se vai atopando e come os cabritos.

DESENLACE. A nai recupera o seu protagonismo, vence as dificultades, salva os seus fillos e elimina o lobo.

EPÍLOGO. Os cabritos e a nai volven á situación inicial e repítese a escena do principio, coa nai dándolles de comer aos seus fillos.

Co alumnado pódese realizar unha comparación entre esta narración dramática e a estrutura do conto.

Referidos ao contido:

O título é anticipador dos personaxes. Ao ser o título dun conto clásico, as posibilidades de que se coñeza o argumento son altas.

O conflito que presenta é o da nai que deixa sós os seus fillos sabendo que quedan nunha situación potencialmente perigosa: a que provoca a confluencia da inocencia duns cabritos fronte á astucia dun lobo. Non aparece representada en ningún momento a figura paterna.

A violencia aparece de xeito implícito, cando o lobo devora os cabritos, pero evítanse as imaxes duras.

Referidos á forma–representación:

O xénero é o de ficción, fantasía. Ao longo da proxección xógase co enfoque e desenfoco das figuras que interesa que teñan maior protagonismo en cada momento.

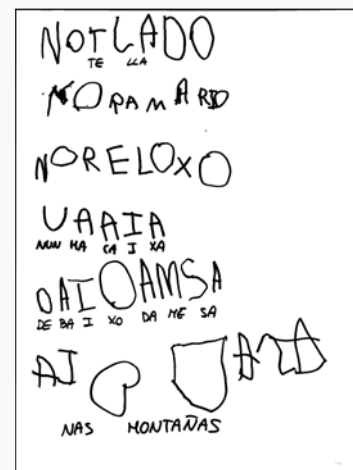
Cómpre destacar que a imaxe que aparece para iniciar a curta, co río en primeiro plano, se repite para pechala. Dáselle ao río o papel de elemento destacado porque é onde se produce o desenlace.

VI SECUENCIA DIDÁCTICA ESPECÍFICA PARA OS SETE CABRITOS

A secuencia didáctica que se presenta a continuación é unha proposta que pode ser asumida en conxunto, mais tamén unha suxestión de traballo da que cada docente pode seleccionar aqueles bloques ou actividades individuais que lle interesen, unha suxestión a partir da cal o mestre ou mestra poderá reorganizar as tarefas ou mesmo unha relación de posibles actividades na que inspirarse para deseñar outras novas.

Actividades posteriores a ver o filme para adquirir vocabulario e mellorar a expresión oral

- Nunha conversa de gran grupo, propónse falar sobre as razóns que puideron motivar que a mamá cabra tivese que saír da casa: a onde iría?, que tería que facer? Pedirémolles aos nenos e nenas que nos relaten que ocorre cando as súas mamás e papás teñen que saír da casa, canto tardan en volver, con quen quedan eles...
- Nesta versión do conto ao lobo chámalle “feroz”. Escribimos outros adxectivos que o poidan definir: malo, malvado, maligno, fero etc.
- O lobo quere enganar os cabritos dicíndolles que lles trae un agasallo. Elaboramos unha listaxe dos agasallos que máis lles gustarían a eles.
- Buscamos palabras para definir posibles tipos de voces: fina, rouca, estridente...
- Elaboramos unha lista de posibles espazos dunha casa que poderían ser un lugar seguro para agocharse
- O lobo tiña o pezuño “negro coma o carbón”. Pensamos en obxectos ou cousas cuxa cor se poida empregar para definir a intensidade de cor. Ex. branco coma a neve, vermello coma o sangue, azul coma..., verde coma... Elaboramos tamén sinestesias (figura literaria que se constrúe ao unir dúas imaxes ou sensacións procedentes de diferentes dominios sensoriais; por exemplo, voz pálida, amarelo suave, etc.).

Lista de lugares onde agocharse, elaborada por nenos e nenas da EEI Milladoiro

Actividades sobre propiedades do texto literario narrativo

- Este é un conto clásico que usa unha das fórmulas fixas de comezo máis coñecidas: “Érase unha vez...”
Elaboramos unha listaxe de fórmulas fixas de comezo de conto (ex.: dunha vez era, no tempo de Mari Castaña...). Pode facerse pedindo a colaboración das familias, buscando nos textos da biblioteca, en internet (ex.: en www.orellapendella.org)...
- Repetimos a mesma actividade coas fórmulas de final de conto (ex.: e aí vai o meu conto contado/con sete cadelos ao rabo, e acaba este conto/con pan e pementos/e todos contentos...).
- Lemos na aula diferentes versións do conto dos sete cabritiños. Recoméndanse como lecturas para desenvolver esta actividade:
  - *Os sete cabuxos*. Editorial Galaxia, 2009.
  - *O lobo e os sete cabritiños*. Editorial Sálvora, 1996.
  - *Os sete cabritos*. Kalandraka Editora, 1998.

Recolleremos nun papel os aspectos en que se diferencian en canto a puntos clave como os seguintes:

- A onde vai a nai dos cabritiños?
- Que come o lobo para aclarar a voz?
- A onde vai o lobo a branquear a pata?
- Onde se esconde o cabritiño pequeno?
- Vai soa ou acompañada a cabra buscar os cabritiños?

Escribimos unha nova versión do conto tomando decisións relativas aos aspectos diferenciadores das versións lidas na actividade anterior: a onde vai a nai dos cabritiños?, que come o lobo para aclarar a voz? etc.

- Elaboramos unha relación de contos que recollan no título un dato numérico (*Sete cabritiños*, *Brancaneves e os sete ananiños*, *Os tres porquiños*, *Os tres osos*, *Ali Babá e os corenta ladróns...*).

Actividades de comparación do texto en soporte audiovisual e en soporte libro

Xa que a historia que amosa este audiovisual está publicada en soporte papel e editada por OQO editora, suxerimos a conveniencia de manexar tamén o libro.

O desenvolvemento de todas as actividades descritas veríase enriquecido e complementado co manexo paralelo dos dous soportes.

De contar con esta posibilidade sería interesante realizar actividades do seguinte tipo:

- Comparar as ilustracións do libro coas imaxes do audiovisual, expresando gustos, preferencias...
- Comparar a narración do libro coa narración do audiovisual: en que se diferencian e en que se parecen.
- Aproveitando a posibilidade que ofrece o libro de empregar a imaxe estática (fronte á imaxe en movemento do audiovisual), recrear a historia, de xeito individual, por parellas, gran grupo...

Secuencia didáctica sobre personaxe prototípico de conto, o lobo.

Esta proposta baséase na recollida por Myriam Nemirovsky (1999) no libro *Sobre la enseñanza del lenguaje escrito... y temas aledaños*.

Comezamos por seleccionar diferentes contos coa característica común de que en todos eles apareza o lobo como personaxe. Recomendamos a seguinte escolma:

- *Os tres porquiños*. Kalandraka.
- *Tío Lobo*. Kalandraka.
- *As manoplas de Carapuchiña*. OQO editora.
- *O lobo Buzú está namorado*. Edelvives.
- *Os sete cabritos*. OQO editora.

O criterio de selección baseouse en que nas diversas historias figurasen lobos con características diferentes: feroz, bo, astuto...

Convén iniciar a secuencia coa lectura en voz alta, en diferentes días, dos contos. Mentres se desenvolve esta fase de lectura, os libros aínda non estarán á disposición do alumnado. Nun momento diferente ao da lectura temos un tempo de conversa sobre o conto que lemos. Os nenos e nenas coméntano e dan opinións respecto ao que os sorprendeu, ao que máis lles gustou, ao que sentiron, que sentimento lles provoca o lobo...

Unha vez lidos todos, estes contos pasarán á biblioteca da aula para que libremente sexan lidos e mirados.

Logo de rematar as lecturas, desenvolvemos as seguintes actividades:

- Recóllense nun cadro comparativo as características dos lobos que apareceron nos contos, co obxectivo de que os cativos reflexionen sobre as características dos personaxes. Un modelo de cadro podería ser o seguinte:

TÍTULO	ASPECTO DO LOBO	MALDADES/ BONDADES	CASTIGO QUE RECIBIU	OUTROS PERSONAXES
<i>As manoplas de Carapuchiña</i>				
<i>Os sete cabritiños</i>				
<i>O lobo Buzú está namorado</i>				
<i>Os tres porquiños</i>				
<i>Tío Lobo</i>				

Cada día cubrirase unha fila deste cadro: relerase en voz alta o conto e plasmaranse as características recollidas.

- Inventamos finais diferentes para os contos.
- Reescribimos un novo conto mesturando elementos de todas as historias.
- Realizamos un libro de contos de lobos.
Cada neno ou nena da aula inventará e escribirá un conto en que o personaxe principal sexa un lobo.
Cada conto escrito pasará a formar parte do libro de contos de lobos da aula. Estes contos seguirán o proceso de escritura dun texto literario que se relata a continuación.

Proceso da escritura individual dun conto:

- Na primeira sesión, e antes de iniciar a súa historia, cada nena e neno definirá aspectos relativos á estrutura do conto:
  - Para o inicio. Decidirá que tipo de lobo vai aparecer no seu conto (bo, malo, cariñoso, feroz, astuto...) e describirao. Situará a historia espacial e temporalmente.
  - Para o nó. Dará resposta a preguntas como as seguintes: que lle sucede ao lobo?, que conflitos vai ter?, con quen se encontrará o lobo?
  - Para o desenlace. O alumnado tomará decisións con respecto a como se desencadeará, se o conto terá final feliz ou non, se o lobo recibirá un premio ou un castigo.

A persoa docente recollerá por escrito as achegas referidas a estes aspectos de cada nena e neno.

- Na seguinte sesión, a persoa docente leralle a cada neno, de xeito individual e para recordarllos, as decisións tomadas na primeira sesión con respecto á historia que vai escribir e elaborárase o primeiro borrador. Cada neno ou nena irá ditando o seu texto considerando as decisións anteriores. O mestre ou mestra recollerá literalmente o que se lle dita e elaborárase así o primeiro borrador do conto.

A estratexia de que sexan as nenas e nenos as que lle ditan á persoa docente o que queren escribir facilita a produción de textos de calidade, porque así, cando o neno está creando un texto, está canalizando os seus esforzos só cara á elaboración dun bo conto e non cara á codificación desa historia ao mesmo tempo.

- Noutra sesión, a persoa docente lerá ese primeiro borrador, ao tempo que vai realizando preguntas que susciten unha reflexión sobre incoherencias ou aspectos que se poden mellorar. Recollerá os cambios de mellora que suxira o autor ou autora. E así sucesivamente en diferentes sesións, creando en cada unha delas un novo borrador, ata que se dea o texto por definitivo. As melloras nas que se fará fincapé son lexicais, de coherencia, de estrutura...

Recoméndase que o borrador que se lea en cada nova sesión previamente sexa transcrito a ordenador e mesmo que se poña o número de borrador de que se trata e a data cando se escribiu. Estes borradores constitúen un material de gran valor porque recollen a evolución de cada neno ou nena na produción de textos e porque facilitan o achegamento e comprensión do proceso polas familias.

ASÍ FUN MELLORANDO O MEU CONTO

EVA

O LOBO COCO

ERA UNHA VEZ UN LOBO FERÓZ QUE SE CHAMABA COCO.

UN DÍA COMIU AS GALIÑAS TODAS DA CASA. OUTRO DÍA MORDIULLE A UN NENO. OUTRO DÍA FOI POR AHÍ DE PARRANDA, PERO UN DÍA ENCONTROUSE CO CAZADOR QUE LLE DISPAROU COA ESCOPETA E DEULLE NO CU.

COCO MARCHOU CORRENDO POR AHÍ, POR AHÍ CO LUME NO CU, E CHEGOU A UNHA CASA ONDE VIVÍAN PORQUIÑOS E COMIUNOS. MARCHOU POR AHÍ, E A MULLER CUN PAU METIULLE LUME NO CU.

COLORÍN, COLRADO ESTE CONTO ESTÁ REMATADO.

EVA (1º BORRADOR)

O LOBO COCO

ERA UNHA VEZ UN LOBO FERÓZ QUE SE CHAMABA COCO, E FACÍA MOITAS CHAFALLADAS:

UN DÍA COMIU AS GALIÑAS TODAS DA CASA. OUTRO DÍA MORDIULLE A UN NENO. OUTRO DÍA FOI POR AHÍ DE PARRANDA, PERO UN DÍA ENCONTROUSE CO CAZADOR NO BOSQUE QUE LLE DISPAROU COA ESCOPETA E DEULLE NO CU.

COCO MARCHOU CORRENDO POR AHÍ, POR AHÍ CO LUME NO CU, E CHEGOU A UNHA CASA ONDE VIVÍAN CATRO PORQUIÑOS E COMIUNOS. MARCHOU POR AHÍ, E ENCONTROUSE COA DONA DOS PORQUIÑOS CUN PAU METIULLE LUME NO CU. ESCAPOU PARA O BOSQUE CORRENDO E BERRANDO: A, A, A, ... E FOI METER O CU NA AUGA.

COLORÍN, COLRADO ESTE CONTO ESTÁ REMATADO.

EVA (2º BORRADOR)

O LOBO COCO

ERA UNHA VEZ UN LOBO FERÓZ QUE SE CHAMABA COCO, E FACÍA MOITAS CHAFALLADAS:

UN DÍA COMIU AS GALIÑAS TODAS DA CASA. OUTRO DÍA MORDIULLE A UN NENO QUE ANDABA POLO BOSQUE. OUTRO DÍA FOI POR AHÍ DE PARRANDA... PERO UN DÍA ENCONTROUSE CO CAZADOR NO BOSQUE QUE LLE DISPAROU COA ESCOPETA E DEULLE NO CU.

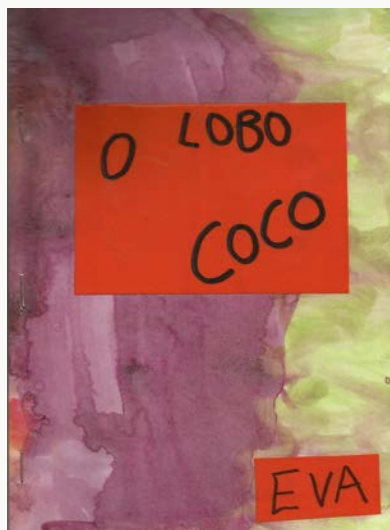
COCO MARCHOU CORRENDO POR AHÍ, POR AHÍ CO LUME NO CU, E CHEGOU A UNHA CASA ONDE VIVÍAN CATRO PORQUIÑOS. RABUÑOU A PORTA E ENTROU, E COMIUNOS. MARCHOU POR AHÍ, E ENCONTROUSE COA DONA DOS PORQUIÑOS, A MULLER COLLEU UN PAU E METIULLE LUME NO CU A COCO. ESCAPOU PARA O BOSQUE CORRENDO E BERRANDO: A, A, A, ... E FOI METER O CU NA AUGA.

COLORÍN, COLORADO ESTE CONTO ESTÁ REMATADO.

EVA (3º BORRADOR)

- O texto dáse por rematado cando se considera que ten a calidade suficiente, tendo en conta a idade destes nenos e nenas, e cando eles mesmos xa non recoñecen novos aspectos que mellorar.
- Para realizar unha mellor ilustración podemos fragmentar o texto e ir ilustrando cada pasaxe.

- A encadernación é a derradeira fase. Engadiremos tamén o índice de autores e a paxinación. O libro de contos de lobos pasará a formar parte da biblioteca da aula.

VII BIBLIOGRAFÍA

1 Bibliografía citada

- Almagro, I. (2010): *As manoplas de Carapuchiña*. Pontevedra OQO editora.
- Alonso, T. (adapt.) (2008): *Os sete cabritos*. Pontevedra, OQO editora.
- Adam, J. P. (1992): *Les textes: types et prototypes. Récit, description, argumentation et dialogue*. París, Nathan.
- Ballesteros, X. (adapt.) (1998): *Os tres porquiños*. Pontevedra, Kalandraka.
- Ballesteros, X. (adapt.) (1998): *Os sete cabritos*. Pontevedra, Kalandraka.
- Ballesteros, X. (adapt.) (2001): *Tío Lobo*. Pontevedra, Kalandraka.
- Clément, C. (1996): *O lobo Buzú está namorado*. Zaragoza, Edelvives.
- Equipo de Tradutores Sálvora (adapt.) (1996): *O lobo e os sete cabritiños*. Santiago de Compostela, Edicións Sálvora.
- Graviz, A. e Pozo, J. (1994): *Niños, medios de comunicación y su conocimiento*. Barcelona, Herder.
- Grimm, irmáns (Carballo Soliño, X., adapt.) (2009): *Os sete cabuxos*. Vigo, Galaxia.
- Nemirovsky, M. (1999): *Sobre la enseñanza del lenguaje escrito... y temas aledaños*. Bos Aires, Paidós.
- *Decreto 330/2009, do 4 de xuño, polo que se establece o currículo da educación infantil na Comunidade Autónoma de Galicia* (DOG do 23 de xuño de 2009).

2 Para documentarse sobre o ensino-aprendizaxe da lingua escrita dende un enfoque construtivista:

- Bettelheim, B. e Zelan, K. (1983): *Aprender a leer*. Barcelona, Editorial Crítica.
- Bofarull, M.T. e outros (2001): *Comprensión lectora. El uso de la lengua como procedimiento*. Barcelona, Graó.
- Cassany, D. (1989): *Describir el escribir. Cómo se aprende a escribir*. Barcelona, Paidós.
- Coll, C. e outros (1993): *El constructivismo en el aula*. Barcelona, Graó.
- Ferreiro, E. e Teberosky, A. (1979): *Los sistemas de escritura en el desarrollo del niño*. México, Siglo XXI.
- Fons Esteve, M. (2004): *Leer y escribir para vivir. Alfabetización inicial y uso real de la lengua escrita en la escuela*. Barcelona, Graó.
- Lerner, D. (2001): *Leer y escribir en la escuela: lo real, lo posible y lo necesario*. México, Fondo de Cultura Económica.
- Nemirovsky, M. (1999): *Sobre la enseñanza del lenguaje escrito... y temas aledaños*. Bos Aires, Paidós.
- Nemirovsky, M. e outros (2009): *Experiencias escolares con la lectura y la escritura*. Barcelona, Graó.

- Pennac, D. (1993): *Como una novela*. Barcelona, Editorial Anagrama.
- Solé, I. (1992): *Estrategias de lectura*. Barcelona, Graó.
- Teberosky, A. (1992): *Aprendiendo a escribir*. Barcelona, Ice-Horsori.
- Tolchinsky, L. e Simó, R. (2001): *Escribir y leer a través del currículum*. Barcelona, Ice-Horsori.

3 Para documentarse sobre a expresión oral

- Andraud, A. (1981): *Los ejercicios de lenguaje en el parvulario*. Barcelona, Ed. Médica y Técnica.
- Bruner, J. S. (1986): *El habla del niño*. Barcelona, Paidós.
- Bruner, J. S. (1988): *Desarrollo cognitivo y educación*. Madrid, Morata.
- Dale, P. S. (1989): *Desarrollo del lenguaje*. México, Ed. Trillas.
- Agüera, I. (2000): *Curso de creatividad y lenguaje*. Madrid, Narcea.
- Cervera Borrás, J. (1994): *Literatura y lengua en la educación infantil*. Bilbo, Ediciones Mensajero.
- Luria, A.R. (1980): *Lenguaje y comportamiento*. Madrid, Ed. Fundamentos.
- Luria, A.R. (1985): *Lenguaje y pensamiento*. Barcelona, Martínez Roca.
- Mayor, J. (1985): *Psicología del pensamiento y del lenguaje*. Madrid, UNED.
- Monfort, M. e Juárez, A. (1981): *El niño/a que habla*. Madrid, Ed. Nuestra Cultura.
- Paulus, J. (1975): *La función simbólica del lenguaje*. Barcelona, Herder.
- Richele, M. (1973): *La adquisición del lenguaje*. Barcelona, Herder.
- Rius, M. D. (1987): *Estimulación del lenguaje oral*. Madrid, Seco Olea.

